

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

מסכת בבא מציעא - דף סב

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

האם המלווה צריך להשיב את הריבית, כדי לצאת ידי שמים?

נחלקו ריו"ח ור"א, האם ריבית קצוצה יוצאה בדיינים, לדעת ר"א יוצאה בדיינים, לדעת ריו"ח אינה יוצאה בדיינים. נחלקו הראשונים לשיטת ריו"ח שאין חיוב למלווה להשיב את הריבית, האם יש מקום לחייבו להחזיר כדי לצאת ידי שמים. בהמשך דברי הגמ' הביאו ברייתא, הגדלים שהם מלווי ברבית אף שגבו הם מחזירים. מבואר שיש חיוב להחזיר את הריבית, וניסו להעמיד במחלוקת תנאים. תמהו תוס' (ד"ה תנא) הרי בגמ' בב"ק (ב, צ) אף שם דנו כעין הנידון בסוגיא לפנינו, והעמידו שמלווי ברבית מחזירים כדי לצאת ידי שמים, ואין חיוב מעיקר הדין, א"כ מדוע בגמ' לפנינו ניסו להעמיד במחלוקת תנאים וכו'.

ביארו תוס', ששיטת הגמ' בב"ק לדעת ר"א שיש חיוב להשיב את הריבית, ושם בסוגיא עסקו לאחר תקנה שתקנו חז"ל שלא ישיבו את הריבית, והקשו מהברייתא הנזכרת שמבואר שכן יש להשיב את הריבית, ע"ז אמרו שאף לאחר התקנה שאין להשיב ריבית, בכ"ז משיב המלווה כדי לצאת ידי שמים, אבל כ"ז למ"ד שריבית קצוצה יוצאה בדיינים. אבל הסוגיא לפנינו עסקה בשיטת רבי יוחנן, שריבית קצוצה אינה יוצאה בדיינים, ולשיטת רבי יוחנן אם לא יוצאה בדיינים גם אין ענין לצאת ידי שמים.

הביאו תוס' שיטת ריב"ן שלמד בדברי ריו"ח שריבית קצוצה אינה בדיינים והביא רב אדא בר אבהה את הדרשה "ויראת מאלוקיך" למורא יתן ולא להשבה, היינו שאין להשיב בן אף יש להשיב מחמת מורא היינו לצאת ידי שמים.

אמנם היה מקום לדקדק, כשורש דבריו של הריב"ן, הרי רבי יוחנן שאמר את ההלכה שריבית קצוצה אין להשיבה, אמר בלשון "אינה יוצאה בדיינים" היה מקום ללמוד בדבריו שדווקא ב"ד אין מחייבים ואף אם יתבע הלווה את המלווה שישבי לו את הריבית, ב"ד אין נזקקים לו מחמת ש"אינה יוצאה בדיינים", אולם כלפי שמים לכאור' עדיין יש חיוב, בדיוק כמו שלמד הריב"ן בדרשתו של רב אדא בר אבהה, שאין חיוב בדיינים אף יש חיוב מחמת מורא שמים.

אך ברשב"א ובר"ן ביארו שלשון "אינה יוצאה בדיינים" שאמר רבי יוחנן, נגזר מחמת הדין שאמר ר"א יוצאה בדיינים, ע"ז אמר ריו"ח שאינה יוצאה בדיינים. אך מעיקר דבריו אינה יוצאה כלל ואין צורך להשיב את הריבית אף כדי לצאת ידי שמים. הביאו הראשונים (ה"ל והרמב"ן וכן בשיטת"ק) שיש להוכיח מדברי רבא שביאר שיש להקיש מלווי ברבית לשיפוכי דמים, מה שופך דמים אינו ניתן להשבין אף מלווי ברבית אינו ניתן להשבין. ודרשתו של רבא היא מחולטת בדיוק כמו שופך דמים, א"כ אף מלווי ברבית אינם מחייבים להשיב את הריבית אף כדי לצאת ידי שמים. (יש לעיין, לפ"ז יצא שיש מחלוקת בין דרשתו של רבא, לדרשתו של רב אדא כאמור בדברי הריב"ן.)

בתוספא (כאן הלכה ט) מבואר המלווה את חברו ברבית ועשה תשובה חייב להחזיר. דנו הרמב"ן והרשב"א, אליבא דמאן נשנית הלכה זו. אם לדברי ר"א שריבית קצוצה יוצאה בדיינים, מה אכפת לנו עשה תשובה או לא עשה תשובה, מעיקר הדין הוא מחייב להשיב את הריבית, בדיוק כמו השבת הגזילה וכו'. אלא בהכרח סבר התנא של תוספא כדברי ריו"ח שמעיקר הדין אינו מחייב להשיב ריבית, אך כשעשה תשובה והורו לו דרך החזרה אמרו שישבי כדי לצאת ידי שמים. הרשב"א נשאר בראיה זו, והמשך דבריו נביא בעז"ה בהמשך לגבי אבק ריבית.

הוכיחו הריטב"א והר"ן, היות ולא הביאו את דברי התוספא לפנינו בגמ' מוכח שבהלכות ריבית של דבי רבי חיאי לא נשתנה הלכה זו כצורתה. (ע"י פנ"י.)

האם יש חיוב להשיב אבק ריבית לצאת ידי שמים?

עד עתה עסקנו ברבית קצוצה לשיטת ריב"ן, האם יש מקום לחייבו כדי לצאת ידי שמים. מעתה נלדון בין לר"א ובין לריו"ח באבק ריבית, שאף לר"א אינה יוצאה בדיינים האם יש מקום לחייבו לצאת ידי שמים. (בסוגיא זו אפשר ונאריך בעז"ה לקמן במחלוקת הפוסקים בדיון משכנתא וחילוקי הדינים שיש בה.)

הרשב"א לאחר שהביא את דברי התוספא (ה"ל) והוכיח שלדעת רבי יוחנן ריבית קצוצה צריך לצאת ידי שמים, מסיים הרשב"א וז"ל "ומיהו לענין פסק הלכה לא נפקא לן מידי דכרבי אלעזר ק"ל יוצאה בדיינים וכדאמר רב ספרא בסמוך כל שבדיניהם מוציאין מלווה למלווה בדיינים מחזירים ממלווה ללווה ומאי ניהו רבית קצוצה וכדברי אלעזר." עכ"ל. עולה מתוך דברי הרשב"א שאין נפק"מ הלכתית בנידון שהובא לעיל ברבית קצוצה לשיטת ריו"ח, כיון שלהלכה ריבית קצוצה יוצאה בדיינים.

אבל יש מקום לעיין בגוף ההלכה, הרי אבק ריבית לר"א שווה לריבית קצוצה לשיטת ריו"ח, ואם כתב הרשב"א שאין נפק"מ בנידון, וצטרך לעיין הטיב ברשב"א מה הסיק לדעת ריו"ח ברבית קצוצה כדי שנדע איך יהיה הדין באבק ריבית לר"א. על פניו היה נראה ברשב"א שהסיק כדברי התוספא שאף לריו"ח יש מושג של לצאת ידי שמים, וא"כ כך יהיה הדין לר"א באבק ריבית.

אבל ברשב"א (ב"ק עה, א) כתב להדיא שבאבק ריבית אין חיוב לצאת ידי שמים. ובר"ן (כאן) הביא את דברי הרשב"א בסוגיא לפנינו שציון שאין נפק"מ בשיטת ריו"ח אם יש חיוב לצאת ידי שמים או לא, וכתב הר"ן שיהיה נפק"מ כאמור לגבי

אבק ריבית, אם נפסוק שלריו"ח יש חיוב לצאת ידי שמים כך יסבור ר"א באבק ריבית, ואם אין חיוב לצאת ידי שמים הרי שלדידן באבק ריבית לא יהיה חיוב כלל. (ועי' במהדיר לרשב"א בהוצאת מוסד הרב קוק, שציון לשו"ת הריב"ש שצב; רמב"ן במלחמות לה, ב מדפי הרי"ף; פיסקי הרי"א ז א, ה)

נושא היום: ריבית אם יוצאה בדיינים. פסיקה על הפירות בחוב ובמעוט.

לדעת ר"א ריבית קצוצה, היינו ריבית מהתורה יוצאה בדיינים וחייב המלווה להחזיר ללווה. **משא"כ אבק ריבית**, היינו ריבית מדרבנן אינו מחזיר ללווה. **ביאר רב"ן**, "וחי אחיך עמך", יש השבה שיוכל לחיות. **לדעת ריו"ח**, אף ריבית מהתורה אינה יוצאה בדיינים. **לרב יצחק**, משום שנאמר "בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה את כל התעבות האלה עשה מות יומת דמיו יהיה בו", יש כאן עונש מיתה ולא השבה. **לרב אדא בר אבהה**, "ויראת מאלוקיך" יש כאן מורה ולא השבה. **לרבא**, הוקש מלווה ברבית לשופך דמים, כמו שופך דם אין לו השבה כך מלווה ברבית. **מהפסוק** "וחי אחיך עמך" דרש ריו"ח **כדברי ר"ע** שחייך קודמים לחיי חבך. (שנים שהלכו בדרך ונשארו מים רק לאחד, **לבן פטורא** ישתו שניהם ואל יראה אחד ממות חברו. וכאמור לר"ע חייך קודמים.)

מבואר בברייתא שהבנים אינם חייבים להשיב ריבית שנטל אביהם, **וביאר ריו"ח** שאין לדקדק שהאב חייב להשיב את הריבית, שבאה הברייתא לומר שאם השאיר אביהם ברבית חפץ מסויים צריכים להשיבו מחמת כבוד האב. **וחייבים בכבודו** כדברי רב פנחס שביאר שמדובר באופן שעשה תשובה ומת לפני שהספיק להשיב.

עוד מבואר בברייתא הגדלים שהם מלווי ברבית אף שגבו הם מחזירים. **וניסו להעמיד במחלוקת תנאים**, רבי נחמיה לראב"י פוטרים את המלווה והערב מאיסור היות ויש להם קום עשה, **והבינה הגמ'** שהקום ועשה זה השבת הריבית, **ורבנן שחלקו** סברו שאין להשיב ריבית. **דוחה הגמ'**, הקום ועשה שיש להם, לקרוע את השטר. **וא"כ דנה הגמ'**, מה הגדרה של שטר העומד לגביה, מה מוגדר כגבוי ומה שכתב עברו איסור, ואם לא מוגדר כגבוי עדיין לא עברו ריבית. **מבאר הגמ'** שסברו ששכנתא שיש לו אין להגבות לאו כגבוי דמי, אבל שימת הריבית בשטר שה איסור בפני עצמו. **כפי המבואר** שאף העדים עוברים בלאו, בהכרח שימת הריבית בשטר זה איסור, שהרי העדים מעבר לזה לא עשו אומונה.

אמר רב ספרא, אם בדיני אמות העולם הלווה שיש בה ריבית היו מוציאים מהלווה שישלם את הריבית, **בדיון תורה** מוציאים מהמלווה להשיב ללווה. **וביאר רב יוסף לאבני** שכוונת רב ספרא בדיני הלווה וריבית, ולא ב"סאה בסאה" שענו"ם יוצאו מהלווה, **ובדיני תורה** זה ריבית דרבנן ואין מוציאים, והסברא שאמות העולם מוציאים את הסאה מחמת שזה כפקדון ולא מדיו ריבית. **ביאר רב אשי לרבינא**, שמשכנתא את נכייטא, היינו קרקע שקיבל המלווה תמורת החוב ואכל פירות, ואינו מפחית מדמי ההלוואה את הפירות שאכל, **ונמצא** שהמלווה מקבל את סכום החוב ונוסף אוכל פירות, **בדיני עכו"ם** המלווה אוכל פירות מחמת הדין שלהם, **ובדיני תורה** אין מוציאים מהמלווה. **והטעם** משום שצורת התניה במשכנתא שיש כאן מרצ, ויש שכתב הדבר למוכר (לווה) לחזור ולרכוש את הקרקע. **ודברי רב ספרא** לומר שריבית קצוצה יוצאה בדיינים כדברי ר"א. **ורבית מקודמת או מאוחרת** שלא נעשית קציעה אין גוברים באומות העולם, ובדיני תורה אין מוציאים.

במשנה הבאה זוגמה לריבית דרבנן, שילם הקונה 25 דינרי כסף עבור כור, ועדיין לא קיבל את הכור, ושער המדד בשוק היה כפי ששילם 25 דינרי כסף לכור. עלה המחיר של הכור ועומד היום על 30 דינרים, **ביקש הקונה** לקבל את החיטים ששווים עתה 30 כדי לרכוש בהם יין, **אמר לו המוכר**, עתה אני חייב לך 30 עבור החיטים, ואתן לך במקומם יין, אם יש לו יין מותר, אם אין לו יין אסור. **דנה הגמ'** מה הביאור אם יש לו יין או אין, הרי "פסיקה על הפירות", אם לא יצא השער אסורה, כלומר אסור לשלם על דבר שאינו נמצא אם ערכו לא נקבע בשוק, כיון שהמעוט עד זמן הספקת הפירות הם הלוואה, **ואם יצא ערכם**, נמצא הלייק (המלווה) מקבל ערך יותר גבוה ויש כאן ריבית מדרבנן. **ואם יעלה ערכם**, היינו "יצא השער", היינו "יצא השער" מותר לפסוק כיון שנחשב הדבר שקנויים הפירות כבר לקונה ואין כאן הלוואה. **לרבה**, מדובר במשנה שהעמיד את החיטים בתורת חוב, א"כ יש כאן **פסיקה של חוב** תמורת יין, אין למוכר מעות שיוכל להשיג עתה יין, ויש כאן הלוואה אסורה. **ומביאה הגמ' ראייה**, אם נתן כסף למוכר היות ויכול להשיג עתה את הפירות, מותר לך שנחשב הדבר כמו שקניו לקונה ואין כאן הלוואה. **אבל אם לא נתן כסף** אלא מתחייב לו, אסור כיון שיש כאן הלוואה. **דוחה הגמ' זו**, שהרי מבואר במשנה אם יש לו יין, מותר. ואם פסיקה בחוב אסורה, מדוע שיטה זו יין זה מותר. **מבאר אב"י**, שיש כאן הערמת ריבית, **בדומה להלכה שלמד רב ספרא בהלכות שנלמדו אצל רבי חיאי**, ביקש הלוואה של 100 מחברו, ואמר לו קח חיטים בשווי של 100, חזר הנותן ורכש את החיטים 80. **למעשה** צריך להשיב לו 100 על נתינת החיטים הראשונה, ובפועל קיבל 80. **מצד הדין** דבר זה מותר כיון שיש כאן הלוואה המותרת, ויש כאן מקח המותר. **אבל אסור** לעשות כך משום הערמת ריבית, נראה שללווה יפסיד. **לפ"ז במשנה** מדובר בביקש הלוואה של 30 דינרים, ובמקום זה נתן לו חיטים 30, וחזר ורכש אותם 25, **וע"ז אמרה המשנה** אם יש לו יין מותר לעשות כך, כיון שיש כאן מקח מעות מותרת יין. אבל אם אין לו יין, וישב לו מעות יש כאן הערמת ריבית שקיבל 25 וישלם 30. כמה דקדוקים **דקדק רבא** משמעו המשנה לא כך. **ולכן העמיד רבא**, כדברי רבה, שמדובר בפסיקה על החוב. **והביא מדברי רבי אושעיא**, שיש חילוק בפסיקה על החוב **אם יש לו** שמותר, כיון שקניו ללקוח והתיקור ברשותו, **לבין אם אין לו**, שאסור כיון שמתחייב לתת דבר שערכו רב ממה שקיבל. (דברי רבי אושעיא וביארו בעז"ה בדף הבא.)